

Kontrabanda kaip amžinas reiškinys

Užtenka pažvelgti į Europos žemėlapi, kad taptų aišku, kokioje kryžkelėje yra mūsų šalis. Prekių judėjimo kryžkelėje...

Arūnas MARCINKEVIČIUS

Kontrabanda – ir LDK

Lietuvos muitinė yra įkūrusi muziejų, apimančią nelegalių prekių gabenimą organizavusių asmenų ir su tuo kovojusių valstybinių pareigūnų priešpriešą nuo XV a. iki šių dienų. Nors muziejus veikia jau šešioliktus metus, tačiau didesnio lankytojų srauto sulaukė tik pernai, kai buvo iš esmės atnaujintas.

Jau LDK laikais veikė stambios to meto muitinės: Kijeve, Lucke, Breste, Belske, Gardine, Smolenske ir Minske. Būdavo tikrinami pagrindiniai prekybiniai keliai, o pirklių vilkstinės sekamos, ar iš tikrųjų vyksta tuo maršrutu ir ar viename iš išvardytų miestų sumokėjo maito mokestį. Tačiau jau tuomet, kaip, beje, ir visais laikais, gabenta ir nelegalių prekių. Ypač sudėtinga padėtis buvo Prūsijos karalystės pasienyje – ji, turėdama uostų, galėdavo pasiūlyti LDK gyventojams kur kas pigesnių ir greičiau atgabenamų prekių nei įprastais sausumos

keliais. Gabenamos jos, aišku, būdavo iš Prūsijos miškų keliais ir takeliais. Tad visų LDK valdovų pastangos pažaboti kontrabandą buvo nesėkmingos. Dėl silpno valstybės aparato rinkti muitą kaip privilegija būdavo suteikiama iki gyvos galvos tam tikroms didikų šeimoms. Tad kažkiek būdavo surenkama į valstybės iždą, bet kažkiek garantuotai nusėsdavo ir didikų skryniuose.

Carinės Rusijos pastangos

Su Austrija ir Prūsija 1795 m. pasidalijusi Abiejų Tautų Respubliką, Rusijos imperija gavo tikrą galvos skausmą – daugiau kaip 600 km pasienio ruožo su Prūsija. Mat savo vietinei pramonei palaikyti Rusija įvedė didžiulius muitus beveik visoms vadinamosioms „plataus vartojimo“ prekėms: nuo batų iki skėčių. Tuo netruko pasinaudoti vietos gyventojai, jau turėję šimtamečius kontrabandinės veiklos tradicijas.

Iš pradžių okupantai naiviai tikėjosi, kad pasienį geriausiai saugos geriausi to meto raiteliai – Dono kazokai. Beje, jie ir bandė „užkišti“ šį sausumos ruožą nuo 1811 m. (iki tol siena buvo „kiaura“) iki 1827-ųjų. Tačiau karinė išmonė ir žiaurumas mūšio lauke nepasiteisino ten, kur vietoj priešo kareivių jie sutikdavo kontrabandininkus. Tad kazokai ėmė masiškai „pasiduoti žmogiškosioms silpnybėms“, kaip buvo rašoma tuometėse jų vyresnybės ataskaitose. Tad 1827 m. visa Rusijos imperijos sienų apsauga buvo pertvarkyta kariniais pagrindais. Prūsijos pasienyje buvo įkurta Virbalio muitinės apygarda, čia sieną su prūsais saugojo Tauragės ir Virbalio pasienio sargybos. Šiame ruože veikė gausios pajėgos: Tauragės pasienio sargyboje (saugomos sienos ilgis – 245 km) tarnavo 2 139 eiliniai sargybiniai, Virbalio pasienio sargyboje (sienos ilgis – 374 km) jų buvo dar daugiau – 2 371. O Sankt Peterburgo pasienio sargyba (510 sargybinių) tesaugojo 610 km pasienio ruožą. Beje, Virbalio muitinė savo dydžiu ir puošnumu konkuravo su atitinkama Sankt Peterburgo įstaiga. Kas galėtų pagalvoti: anuomet šiame mažame pasienio miestelyje muitininkai per dieną turėdavo patikrinti 16 traukinių.

Deja, milžiniška sargybinių armija (sieną saugodavo net dvi sargybinių linijos: pirmojoje būdavo pėstiniai, antrojoje – raiteliai) negalėjo „užkimšti“ sienos su Prūsija dėl kelių priežasčių. Pirmą, vietos žmonės į atėjūnus (ir muitininkus, ir sargybinius) žiūrėjo kaip į okupantus. Antra, pasienio rajonų gyventojai kontrabandos nelaikė nusikaltamu dalyku: „Juk perkame, o ne vagiame, todėl bausti negalima.“ Tad užklupti pasienio ruože kontrabandininkus, rasti jų pagalbininkus artimiausiuose kaimuose ar prikaltinti ką nors liudyti teisme caro valdžiai buvo neįveikiama užduotis. Trečia, labai svarbus buvo ekonominis veiksnys: kontrabanda (jei pavykdavo sėkmingai kirsti sieną) buvo labai pelningas verslas. Gerai organizuota kontrabandininkų grupė (tokios paprastai ir kirsdavo sieną) per vieną naktį užsidirbdavo tiek, kad eiliniam „operacijos“ nariui tekdavo po 3

rublius sidabru. Tai buvo iš tiesų dideli pinigai: bernas per metus teuzdirbdavo 8 rublius.

Be abejo, masinė kontrabanda negalėjo egzistuoti ir, aišku, tobulėti be tam tikro darbo pasidalijimo. Pasienyje gyvenantys žydai buvo savotiški nelegalūs bankai: jie avansu finansuodavo „šmuglerius“ (taip anuomet buvo vadinami kontrabandininkai), vėliau supirkdavo per sieną pergabentas prekes ir jas paskirstydavo per savųjų tinklą į krašto gilumą. „Šmugleryste“ vertėsi patys drąsiausi vietos gyventojai, dažniau – bežemiai.

Beje, palei sieną kelius ir pasieniečių veiksmus stebėdavo vietos žydų ir „šmuglerių“ samdyti žvalgai. Tad rusų (pasieniečiais ir muitininkais iš esmės tarnavo tik Rusijos imperijos piliečiai) pasienio tarnyboms būdavo sunku sučiupti be galo judrius kontrabandininkų karavanus. Be to, raitajai sargybai juos pasivijus, dar nebuvo garantijos, kad šie sustos ir pakels rankas. Kontrabandininkai būdavo puikiai ginkluoti, tad Rusijos ir Prūsijos pasienyje nuolat kildavo šokių tokių kautynių.

Tiesa, jei jau pagaudavo kontrabandininkus, jų laukdavo griežta bausmė: kontrabandinės prekės būdavo konfiskuojamos, be to, būdavo skiriama bauda, nuo 2 iki 5 kartų viršydavusi prekių vertę. Tačiau kas tai yra palyginti su nenurūkstama kontrabandos „upe“? Tad vietos žydai be kalbų finansuodavo eilinę nesėkmę patyrusius „šmuglerius“, mat vos viena sėkminga „operacija“ kompensuodavo visus nuostolius.

Negalima nepaminėti mūsų knygnešių. Ir iš dalies nuimti nuo jų romantišką kankinių aureolę. Juk jie visi iš esmės buvo kontrabandininkai, tuo vertėsi vedami ir kilnių tikslų, ir tiesiog noro užsidirbti. Juk nė vienas knygnešys negabeno tik knygų. Jos paprastai būdavo slepiamos vežimo dugne ar įrengtose slapvietėse. Ten būdavo prikišama ir butelių spirito ar eterio, tabako, manufaktūros gaminių. Tai buvo ir maskuotė, ir ekonominis kiekvieno knygnešio kontrabandininko egzistavimo pagrindas: vien iš prekybos uždrausta literatūra nebūtų išgyvenęs nė vienas knygnešys.

Tad daugiau kaip 100 metų



Muitinės muziejuje sukaupta įspūdinga ekspozicija, kaip mūsų išmoningi tautiečiai vertėsi kontrabanda

trukusį carinės Rusijos valdymą ir bandymą kontroliuoti sieną galima vertinti kaip žlugusį projektą. Be to, korupcija kaip vėžys ėdė visą pasienio administraciją. Štai Vladislavo (Kudirkos Niumiesčio) muitinė visoje Rusijoje garsėjo savo korumpuotumu. Kaipgi kitaip: kasmet per šio miestelio apylinkes nelegaliai kirsdavo sieną ir išvykdavo į Ameriką apie 30 tūkst. gyventojų. O 1875 m. visos Suvalkų gubernijos muitinių ataskaitose minimi vos... 96 pažeidimai. Negelbėjo jokios muitininkų ir pasieniečių rotacijos. Tad ką jau kalbėti apie kontrabandininkų suvaldymą. Ataskaitose vyresnybei telikdavo guostis: „Lietuvos „šmuglerių“ akiplėšiškumas pasiekė kraštutines ribas.“

Nepriklausomoje Lietuvoje ne ką lengviau

1918 m. atsikūrusi Lietuvos valstybės administracija ėmė kurti muitinės būrius. Pagrindinis kovos su kontrabandininkais frontas buvo tas pats – siena su Vokietija. Be abejo, mesti tokias pajėgas, kokias galėjo sau leisti carinė Rusija, jauna Lietuvos valstybė negalėjo. Kovą lengvino tik tai, kad muitininkais (kaip ir policijos pareigūnais) jau dirbo ir vietos gyventojai. Tai, aišku, kontrabandos nesunaikino, tačiau apmalšino jos apetitą. O nelegalių prekių asortimentas išliko beveik toks pats kaip ir XIX a.: iš Vokietijos keliavo spiritas, eteris, manufaktūros prekės, tabako gaminiai. Tenai – visi maisio produktai.

Pasirodo, ne mažesnė kontrabanda vyko ir Lietuvos–Latvijos pasienyje. Įtampą didino dar ir tai, kad ilgą laiką po 1918 m. Latvija tylomis reiškė pretenzijas į Palangą. Be to, gabenti kontrabandinės prekes į Latviją skatino tai, kad latas buvo gerokai stipresnis už litą ir Latvijoje buvo didesnė perkamoji galia.

Tik viename pasienyje buvo visai ramu: karinė Lenkijos ir Lietuvos padėtis išliko iki pat 1938 metų. O kur nėra žmonių judėjimo, nėra ir kontrabandos.

Sovietų laikotarpio „moralė“

1944–1990 m. iš esmės pakito ir nelegaliai gabenamų prekių asortimentas, ir kanalai, ir šalys. Sienos su Latvija ir Baltarusija

tapo atviros, Prūsija virto Kaliningrado sritimi, o vykti į Lenkiją – tik su iškvietimais. Tačiau žmonės nenusiminė ir vertėsi kaip galėjo. Iš Lenkijos plūdc vienintelė daugumai moterų prieinama kosmetika ir vietos gamybos džinsai. O visa rimtėnė kontrabanda vyko per prekybos laivyną. Iš už jūrų marijūmus pasiekdavo „tikri“ džinsai, japoniški laikrodžiai, viskis ir pornografinė literatūra, ką, beje, labiausiai medžiodavo sovietų muitininkai bei pasieniečiai: juk komunizmą kuriančių „naujų“ žmonių moralė turi būti skaidri. Kuo visa tai baigėsi, visi žino...

Pastarieji 20 metų

Muitinės muziejuje jau sukaupta gana įspūdinga ekspozicija, kaip mūsų išmoningi tautiečiai dujų balionuose bando pervežti spiritą ar statybinių medžiagų ertmėse – cigaretes. Atskirą stendą užima konfiskuoti uždraustų gabenti gyvūnų, jų kailių, iškamšų ar gaminių iš jų (trauktinės su kobromis ar skorpionais iš Pietryčių Azijos) pavyzdžiai.

O saugomos sienos vėl pasikeitė. Buvusios atviros sienos su Baltarusija ir Kaliningrado sritimi tapo išorinėmis ES sienomis. Su pastarąja sritimi, beje, mūsų (ir lenkų) muitininkai kariauja tikrą nepaskelbtą karą. Mat Kaliningrado tabako fabrikai pagamina 4–5 kartus daugiau tabako gaminių, nei kasmet suvartoja vietos gyventojai. Vadinasi, dauguma šios produkcijos yra skirta... kontrabandai. Tas pats ir dėl cukraus ar kuro – visame Kaliningrado srities pasienyje Lietuvos pusėje nėra nė vienos... degalinės. Ir nesiruošama statyti. Visi tai mato ir... nieko negali padaryti: juk sienos neuždarysi. O jei palengvės pasienio su Baltarusija kirtimo sąlygos (kalbama apie lengvatas 50 km atstumu nuo sienos gyvenantiems žmonėms), suklestės kontrabanda ir čia.

Tad kad ir kiek būta bandymų kovoti su kontrabandininkais, veiksminga kova mūsų šalyje vis dar laukia geresnių laikų. Netikite? Apsilankykite kad ir sostinės Kalvarijų turguje: jus kaipmat apspis čigonės ir ims siūlyti kontrabandinių cigarečių. Nors artimiausias policijos komisariatas – už kokių 400 metrų...